EEN GEWAAND FRAGMENT VAN TROGUS POMPEIUS.

IUSTINUS *Historr. Philipp.* III. Cap. 2 en 3.

In de I^ste^ aflevering van het XIX^de^ Supplementdeel, pag. 156 vlgg. der *Neue Jahrbücher für Philologie und Paedagogik von* J. CH. JAHN enz. heeft Dr. R. SASCKE uit *Breslau* een zoogenaamd »längeres Bruchstück aus des TROGUS POMPEIUS verloren »gegangenem Geschichtswerke" bekend gemaakt. Tegen deze vermeende aanwinst meen ik te moeten opkomen, en hoop den lezers van dit tijdschrift geene ondienst te doen door hunne aandacht te vestigen op de vergissing van dezen *Breslauschen* geleerde.

Professor BIELOWSKY te *Lemberg* heeft een vrij belangrijk stuk van TROGUS POMPEIUS gevonden bij gelegenheid van de uitgaaf der oudere *Poolsche* geschiedbronnen, welke eenige geleerden voorbereiden, waardoor dus het oude gerucht, dat door *Italiaansche* geestelijken een geheel afschrift van het werk van TROGUS POMPEIUS naar *Polen* zou gebragt zijn, eenige meerdere waarschijnlijkheid verkreeg. — Genoemde professor verzamelt de overige fragmenten van TROGUS, en had nu aan den heer SASCKE een afschrift verzocht van een ander onbekend fragment, dat gevonden wordt in het werk van den predikmonnik IACOBUS DE CESSOLIS of CESSULIS of CASSULIS uit *Picardie*, die tegen 't einde der 13de eeuw vier *tractatus* schreef *de ludo scaccorum*, waarin eenige plaatsen van *Romeinsche* schrijvers voorkomen. De Lycurgische wetgeving beschreef hij in 't einde van *Cap.* 4, *tractat.* II,

met de woorden van TROGUS POMPEIUS, die door Dr. SASCKE reeds bij voorraad aan de letterkundige wereld bekend worden gemaakt, om de verhouding te doen opmerken, waarin TROGUS POMPEIUS staat tot het onder den naam van IUSTINUS doorgaande uittreksel. Te dien einde geeft hij de plaats, zooals die in twee *Breslausche* hss. gelezen wordt, en die hieronder volgt, daar ik de zeldzame uitgaaf van dezen IACOBUS te *Milaan* 1479 fol. niet heb kunnen vergelijken. Als »Parallelstelle" verwijst Dr. SASCKE op IUSTINUS III. II. 6—12, en zegt, dat eene vergelijking het belangrijke verschil tusschen oorspronkelijk en uittreksel aantoont; verder maakt hij de gevolgtrekking, dat deze voorstelling van TROGUS meer naar het anecdotengeschrijf van PLUTARCHUS overhelt, dan naar de krachtige uiteenzetting bij ARISTOTELES *Polit.* II. 9 en 10, en eindigt met de opmerking, dat menig punt uit de oudheid opgehelderd zou worden, zoo wij den geheelen TROGUS hadden.

Dit laatste zal niemand aan Dr. SASCKE durven betwisten, al ware de plaats uit IACOBUS nooit aan de vergetelheid ontrukt. Doch er is iets anders; ik beweer, dat het omgekeerde waar is van hetgeen SASCKE zich voorstelt; de plaats van IACOBUS is niet ontleend aan 't werk van TROGUS, dat IUSTINUS excerpeerde, maar het is een afschrift van het excerpt van IUSTINUS; daar wij reeds het oorspronkelijk kenden, hebben wij niets aan het min of meer omgewerkte en verkorte stuk van IACOBUS.

Het is bekend, dat de *Historiae Philippicae* van IUSTINUS in de middeleeuwen onder den naam van TROGUS POMPEIUS doorgingen, en de schrijver begint met te verklaren, dat de meeste in *Polen* gevondene fragmenten van TROGUS later bleken te zijn plaatsen uit IUSTINUS. Juist hetzelfde heeft plaats bij onzen IACOBUS, die TROGUS noemde, doch IUSTINUS afschreef. De heer SASCKE zag dit niet, daar hij, reeds tevreden met § 6—12 van *Caput* II, verzuimde het volgende *Caput* van IUSTINUS te vergelijken; en meende dat hetgeen in § 6—12 staat een excerpt zou zijn over de Lycurgische wetgeving, waarvan de ongerijmdheid uit den inhoud van die woorden blijkt. Neen, IACOBUS schreef het verhaal der geheele wetgeving van IUSTINUS af, *Cap.* II. 8—12 en *Cap.* III. 1—12, zoo als ieder ten duidelijkste zal zien uit de vergelijking van het volgende:

IUSTINUS

uitg. v. GRAEV. L. B. 1701. 8^0.

Cap. III. § 10. Haec (de opgenoemde wetten van Lycurgus) quoniam primo, solutis ante moribus, dura videbat esse, auctorem eorum Apollinem Delphicum fingit, et inde se ex praecepto numinis detulisse, ut consuescendi taedium metus religionis vincat.

§ 11. Dein ut aeternitatem legibus suis daret, iureiurando obligat civitatem, nihil eos de eius legibus mutaturos priusquam reverteretur; et simulat se ad oraculum Delphicum proficisci consulturum, quid addendum mutandumque legibus videretur.

§ 12. Proficiscitur autem Cretam, ibique perpetuum exilium egit, abiicique in mare ossa sua moriens iussit, ne relatis Lacedaemonem, solutos se Spartani religione iurisiurandi in dissolvendis legibus arbitrarentur.

Cap. II.

§ 9. Populum in obsequia principum, principes ad iustitiam imperiorum formavit.

§ 10. Parcimoniam omnibus suasit, existimans laborem militiae assidua frugalitatis consuetudine faciliorem fore.

§ 11. Emi singula non pecunia, sed compensatione mercium iussit.

§ 12. Auri argentique usum velut omnium scelerum materiam sustulit.

Cap. III. § 1. Administrationem reipublicae per ordines divisit.

§ 2. Regibus potestatem bellorum, magistratibus iudicia per annuas successiones, senatui custodiam legum, populo sublegendi senatum, vel creandi quos vellet magistratus, potestatem permisit.

§ 3. Fundos omnium aequaliter inter omnes divisit, ut aequata patrimonia neminem potentiorem altero redderent.

§ 4. Convivari omnes publice iussit,

IACOBUS

volg. 't perkamenths. van de 14e eeuw. Codex Rhedigeranus.

.... quemadmodum refert Trogus Pômpeius, de Liguteo [1] quodam nobile rege [2], qui finxit quasdam leges [3] observandas et iuramento astrinxit civitatem et populum. Auctor vero ipsarum fuerat Apollo delphicus pythicus. Cum eas populus propter earum duritiem [4] solvere vellet et Liguteus [5], quia iustae erant, populum et civitatem iuramento astrinxisset, quod eas non solverent [6] donec consuluisset Apollinem et [7] reversus responsum portaret,

ad Cretam insulam in exilium ivit, ibique perpetuum peregit exilium, ut praedictae leges per populum [8] servarentur. Cumque morti appropinquasset [9], ossa sua in mari proiici mandavit, ne, si forte mortui ossa ad civitatem adiuratam fuissent delata, existimarent se solutos a iuramento; praedictas autem leges, quia iustae erant et utiles hic scribemus [10].

Prima lege populum in obsequium principum et principes [11] ad custodiam populi ad iustitiam impiorum formavit.

2^0. lege parsymoniam [12] persuasit existimans [13] laborem militiae assidua frugalitatis consuetudine faciliorem fore.

3^0. emi singula non pecunia, sed compensatione mercium iussit [14].

4^0. auri et argenti velud [15] omnium viliorum materiam constituit [16].

5^0. ad ministrationem reipublicae per ordinem divisit; regibus potestatem bellorum; magistratibus iudicia et annulas [17] sanctiones; senatui custodiam legum; populo eligendi vel creandi quos velit magistratus potestatem permisit.

6^0. fundos omnes equaliter divisit, ut equa essent [18] patrimonia et neminem aliis potentiorem redderent.

7^0. convivari [19] omnes publice ius-

IUSTINUS.	IACOBUS. Cod. Rhedig.
ne cuius divitiae vel luxuria in occulto essent.	sit, ne cui divitiae sint causa luxuriae in occulto.
§ 5. Iuvenibus non amplius una veste uti toto anno permisit, nec quemquam cultius quam alterum progredi; nec epulari opulentius, ne imitatio in luxuriam verteretur.	8⁰. iuvenibus tum [20] non amplius nisi una veste uti toto anno permisit.
§ 6. Pueros puberes non in forum, sed in agrum deduci praecepit, ut primos annos non in luxuria sed in opere et laboribus agerent.	9⁰. pueros pauperes non in foro sed in agro deduci iussit [21], ut primos [22] annos non in luxuria [23] nec ioco sed in opere agerent.
§ 7. Nihil eos somni causa substernere, et vitam sine pulmento degere, neque prius in urbem redire, quam viri facti essent, statuit.	
§ 8. Virgines sine dote nubere iussit,	10⁰. statuit virgines sine dote nubere.
ut uxores eligerentur, non pecuniae; severiusque matrimonia sua viri coërcerent, cum nullis dotis frenis tenerentur.	11⁰. ut uxores eligerentur, non pecunia iussit.
§ 9. Maximum honorem non divitum et potentium, sed pro gradu aetatis senum esse voluit. Nec sane usquam terrarum locum honoratiorem senectus habet.	12⁰. et ultima [24] maximum honorem non divitum, sed per gradum [25] aetatis senum esse voluit.
Cap. II. § 8. nihil lege ulla in alios sanxit, cuius non ipse primus in se documenta daret.	Nulla autem lege aliquid sanctivit, cuius primus [26] ipse servando aliis non fuerit in exemplum.

Men wachte zich dus, het hoog geroemde fragment onder die van TROGUS op te nemen, en late het slechte afschrift van IACOBUS voor goed rusten met al de gevolgtrekkingen van den *Breslauschen* geleerde.

Verschil van lezing volgens het *Breslausche* papier- en perkamenths. in de Akademische Bibliotheek, 4. fol. 64.

1) Ligurco. — 2) nobili milite. — 3) achter leges volgt: et quia populo durae videbantur, tamen, quia iustae erant, auctorem earum Apollinem delphicum dixit fuisse. — 4) dementiam. — 5) Ligurcus populum in civitate. — 6) solvant. — 7) Delphicum ac. — 8) ontbreekt: per populum. — 9) appropinquasset morti. — 10) subscripsimus. — 11) principes in obsequium populi atque in iustitiam. — 12) parsimoniam. — 13) aestimans. — 14) mandavit. — 15) velut. — 16) instituit. 17) annuas. — 18) ut etiam patrimonia neminem. 19) comminari. — 20) ontbr. tum. — 21) iubet. — 22) primo. — 23) in ludo aut ioco. — 24) ontbr. et ultima. — 25) pro gradu. — 26) primo.

Niet ligt zal men kunnen bewijzen welke afwijkingen met de woorden van Iustinus wij op rekening van de afschrijvers moeten zetten, en welke wij aan den predikmonnik verschuldigd zijn. Ik kan mij evenwel niet weêrhouden om eenige bepaalde fouten der afschrijvers aan te toonen. Zoo houd ik mij overtuigd dat de lezing *demtiam* d. i. *dementiam*, waaraan ook Sascke zich stoot, ontstaan is uit *duritiam;* dat in de negende wet de *s* van *primos* in *Cod. Wrat.* in de pen bleef, even als de lezing in de twaalfde *per gradum* in *Cod. Rhed.* voor *pro gradu* uit de verwarring der *compendia* ontstond. Drie andere afwijkingen van den tekst van Iustinus moeten, al staan zij ook in beide hss., aan de afschrijvers geweten worden en niet aan Iacobus. Ik kan mij namelijk niet voorstellen, dat de vrome monnik in de eerste wet de vorsten aan de regtvaardigheid der *goddeloozen* zou hebben overgelaten, »principes" zegt hij, »ad iustitiam »*impiorum* formavit," welke onzin terstond verdwijnt bij 't vergelijken van de woorden van Iustinus, die *imperiorum* schreef, even als Iacobus moet gedaan hebben; de hss. zullen wel hebben *impiorum.* Evenmin kan de predikmonnik in de vierde wet het goud en zilver met de *materia omnium viliorum* gelijk gesteld hebben; het omgekeerde kan plaats hebben, 't zij men door *viliora* al wat leelijk is versta, 't zij al wat goedkoop is; men zal 't dus wel met mij eens zijn, dat Iacobus het woord *scelerum* weêrgaf door *vitiorum.* Verder zou Lycurgus eene wijze bepaling gemaakt hebben in de negende wet, opdat de *arme* knapen hunne eerste jaren niet in *weelde* zouden doorbrengen; hiertoe is zelden kans en was te *Sparta* wel 't minst gelegenheid; gelukkig dat uit de woorden van Iustinus in § 7 ten duidelijkste blijkt, dat er in plaats van *pauperes* door Iacobus is gelezen geworden *puberes.* — Dat Iacobus evenwel in 't afschrijven niet naauwkeurig is te werk gegaan, blijkt daaruit dat hij de *considerans* van de tiende wet tot eene elfde verhief; welligt las hij voor *at* bij Iustinus *et;* tenzij men dit aan het twaalftal moet toeschrijven, waartoe Iacobus de Lycurgische wetten bragt.

Leiden, Januarij 1854. W. N. du Rieu